

1

1: Rdečenogi martinci (*Tringa totanus*) se pri nas pogosteje pojavljajo v času selitve. Zimski podatki iz notranjosti države so zelo redki, na obali pa je reden prezimovalec.
foto: Ivan Esenko

Čeprav dolg kljun v ptičjem svetu ni izključna domena pobrežnikov, pa manjša in ne prav pisano obarvana dolgokljuna podoba na blatnem obrežju večino opazovalcev takoj spomni na to po številu vrst zelo bogato skupino ptic, pri kateri kljuni dosega najrazličnejše oblike, od privihane, ravne, upognjene navzdol do asimetrične vstran. V paleti izjemnih prilagoditev oblik pobrežnikov na različne prehranjevalne življenjske prostore, izraženih predvsem v obliki in dolžini kljuna, je za martince v ožjem pomenu značilen srednje dolg, raven ali rahlo ukrivljen kljun in noge, ki pri rodu martincev nekoliko presegajo rep, pri ostalih predstavnikih pa so krajše. Prevladujoča načina prehranjevanja sta pobiranje hrane s površine s pomočjo vida in lov v plitvi vodi s potopljenim kljunom (značilno predvsem za večje vrste). Prehranjevanje z zabadanjem kljuna v mehko blato se pojavlja redkeje. Razen malih martincev imajo vsi majhno plavalno kožico med tremi ali dvema sprednjima prstoma.

Martinci Slovenije

// Luka Božič

Ob uvodni predstavitvi martincev se takoj na začetku ne moremo izogniti sistematskim spremembam, ki so se v zadnjih letih zgodile pri umeščanju vrst v to skupino ptic. Številka, zapisana v določevalnem kotičku leta 2010 v reviji *Svet ptic*, namreč ne drži več. Danes v rod martincev (*Tringa*) uvrščamo 13 vrst, saj so se skupini po novem pridružili še vilet (nekdanj *Catoptrophorus semipalmatus*) in oba pepelince (nekdanj *Heteroscelus brevipes* in *H. incanus*). Nasprotno je bila sama poddružina martincev precej okleščena in tako v njej ni več kljunačev (*Limosinae*, štiri vrste) ter škurhov (*Numenius* spp.) in travničarja (*Bartramia longicauda*), sedaj združenih v poddružini *Numeniinae* (devet vrst). So pa vanjo vključeni liskonožci (tri vrste), ki so jim v preteklosti pogosto dajali celo status samostojne družine znotraj reda pobreznikov. Zanimive so ugotovitve, da morfološko najbolj podobne vrste martincev niso najbližji sorodniki. Tako sta na primer pikasti in močvirski martinec kar daleč narazen, slednji pa je najbolj soroden rdečenogemu, ki ni najbližji sorodnik črnega, kot bi morda pričakovali. Ne glede na vse zapisano pa sprememb pri vrstah, zabeleženih v Sloveniji, ni bilo. Tako med martince v ožjem pomenu poleg rodu martincev še vedno uvrščajo male martince (*Actitis*) in sabljaste martince (*Xenus*). Molekularne raziskave so tudi zavrnille združitve teh skupin v enoten rod. V prispevku si bomo torej ogledali devet vrst, kolikor jih je bilo doslej ugotovljenih v Sloveniji.

Martinci so večinoma gnezdilci kontinentalnih, severnih delov zmernege podnebnege pasu, kjer izbirajo močvirja, barja in druge odprte vlažne predele na območju borealnih gozdov in deloma tundre. Izjemi sta rdečenogi martinec in vilet, pri katerih del območja razširjenosti sega celo v subtropski oziroma tropski pas in pogosto gnezdi tudi na obalnih mokriščih. Martinci so, kot je to običajno pri večini pobreznikov, izraziti selivci. Večina jih zimo preživi v podsaharski Afriki, Srednji in Južni Ameriki, južni Aziji in Oceaniji. Nekatere vrste v manjšem številu prezimujejo tudi na obalah Sredozemskega morja in atlantskih obalah, ki so pod vplivom toplega Zalivskega toka.

Čeprav po zadnjih ocenah populacije več vrst martincev na globalni ravni upadajo, nobena pa se ne povečuje, sta med vrste globalne varstvene pozornosti za zdaj uvrščeni samo dve: sibirski pepelince (*Tringa brevipes*) v kategorijo blizu ogroženosti (NT), Nordmannov martinec (*T. guttifer*) pa v kategorijo prizadetih vrst (E). Slednja vrsta gnezdi le v obalnem pasu Ohotskega morja in na otoku Sahalin na daljnem ruskem vzhodu in je ocenjena na vsega 500–1.000 osebkov. Glavni dejavniki ogrožanja so uničevanje obalnih mokrišč z razvojem industrije, infrastrukture in akvakulture ter uničevanje gnezdišč zaradi pašne severnih jelenov.

Mali martinec (*Actitis hypoleucos*)

Je najmanjši izmed naših vrst martincev in tudi edina vrsta, ki v Sloveniji redno gnezdi v nekoliko večjem številu. Mali martinec je najštevilčnejša vrsta skupine v Evropi. Gnezdenje je bilo ugotovljeno prav v vseh državah z izjemo Islandije, vendar pa skoraj 90 % populacije gnezdi v Skandinaviji. Za razliko od drugih vrst martincev (in tudi

večine pobreznikov) ima bolj zaokrožene peruti, s katerimi leti na značilen »utripajoč« način in dosega relativno nizko hitrost leta s 30–40 km/h, namesto za selivske vrste pobreznikov običajnih 60–70 km/h. Takšna oblika peruti mu omogoča, da se v primeru zračne nevarnosti sunkovito potopi in nato tudi varno odplava v obrežno zavetje. Mali martinec v večji meri kot druge vrste uporablja bolj zaprte in zaraščene tekoče vode, izogiba pa se odprtim morskim obalam. Običajno se pojavlja posamič ali v manjših skupinah, na skupinskih prenočiščih pa lahko oblikuje jate do nekaj 100 osebkov. Marsikje v srednji Evropi je ogrožen in je uvrščen na nacionalne rdeče sezname osmih držav iz tega dela Evrope. Ogrožajo ga regulacije rek, izkopavanje gramoza in rekreacija na gnezdiščih. Ponekod pa se kažejo tudi pozitivni učinki renaturacij njegovega gnezditvenega življenjskega okolja (npr. Avstrija, Nemčija).

Pojavljanje v Sloveniji: Gnezdeča populacija je bila ocenjena na 250–500 parov, gnezdenje pa je med drugim ugotovljeno na Muri, Dravi od Maribora dolvodno, večjem delu Save s pritoki, Soči, Idrijci s pritoki in Savinji. Mali martinec je zelo pomembna indikatorska vrsta rečnega ekosistema, saj naseljuje le naravne in sonaravne dele rek z ohranjenimi prodišči, otočki in razgibanimi bregovi. Pozimi se v manjšem številu redno pojavlja na Obali, v notranjosti države pa redko in posamič.

Rdečenogi martinec (*Tringa totanus*)

Rdečenogi martinec je gnezdilka Palearktike s središčem razširjenosti v srednjih geografskih širinah zmernege pasu. Je podobno razširjen kot mali martinec, vendar z nekoliko manjšo gnezdečo populacijo. Drugače kot ostale vrste martincev se na afriških prezimovališčih le v manjšem številu pojavlja južno od ekvatorja. Rdečenogi martinec je edina evropska vrsta, pri kateri poznamo več podvrst; dve se pojavljata v Evropi, štiri pa v azijskem delu območja razširjenosti. V Evropi je zanje značilna selitev, imenovana »žabji skok« (angl. leap-frog), saj po velikosti najmanjše ptice s severa Skandinavije (podvrsta *totanus*) prezimujejo najdlje na jugu, v Zahodni Afriki, največje ptice, gnezdeče na Islandiji (podvrsta *robusta*), pa najbolj severno, v okolici gnezdišč oziroma Severnega morja. Za gnezdenje izbira širok razpon kontinentalnih in obalnih mokrišč, od barij do vlažnih travišč in slanih močvirij.

Pojavljanje v Sloveniji: Gnezdenje rdečenogega martinca je bilo v Sloveniji prvič potrjeno leta 1985 na Cerkljskem jezeru, kjer je nato bolj ali manj redno gnezdil vsaj do sredine 90. let, novejših podatkov nimamo. Vsaj en par je leta 1991 in 1993 gnezdil tudi na Ledavskem jezeru na Goričkem, med letoma 2001 in 2008 pa do 11 parov v bazenih Tovarne sladkorja Ormož (TSO). Od leta 2005 občasno gnezdi v Sečoveljskih solinah (1–2 para), pred nekaj leti pa je začel gnezdit tudi v Naravnem rezervatu Škocjanski zatok. Pogosteje se pojavlja v času selitve; spomladi v marcu in aprilu ter na jesenski selitvi od konca junija do septembra, večinoma posamič ali v jatah do največ 20 osebkov. Zimski podatki iz notranjosti države so zelo redki, na obali pa je reden prezimovalec.

Črni martinec (*Tringa erythropus*)

Med vsemi martinci ima črni najizraziteje sezonsko različno obarvano perje. V črnem poletnem perju neizgleda

2

3

4

2: Mali martinec (*Actitis hypoleucos*)
foto: Matej Vranič

3: Rdečenogi martinec – v poletnem perju
foto: Geoff Campbell, www.gcampbellphoto.co.uk

4: Rdečenogi martinec (*Tringa totanus*) – v zimskem perju
foto: Matej Vranič

5: Črni martinec (*Tringa erythropus*) – v zimskem perju
foto: Alen Ploj

6: Črni martinec – v poletnem perju
foto: Alen Ploj

7: Zelenonogi martinec (*Tringa nebularia*)
foto: Gregor Bernard

8: Jezerski martinec (*Tringa stagnatilis*)
foto: Iztok Škornik

9: Močvirski martinec (*Tringa glareola*)
foto: Gregor Bernard

va vrsta gnezdi razpršeno in v majhnih gostotah v ozkem borealnem pasu severno od sklenjenega območja tajge. Je izrazit selivec, saj večina osebkov zimo preživi v podsaharski Afriki, v manjšem številu pa v Sredozemlju. Glavna selitvena pot poteka vzdolž atlantske obale, veliko pa se jih seli tudi v široki fronti čez evropski kontinent. Zaradi tega je v srednji in jugovzhodni Evropi znanih nekaj območij, kjer se ustavlja vsaj en odstotek selitvene populacije, npr. Hortobagy (Madžarska). Največje jate na teh območjih štejejo običajno nekaj sto, občasno celo nekaj 1.000 osebkov. Spomladanska selitev poteka hitro, jesenska počasneje – najprej se pojavijo samice, ki zapustijo na pol dorasle mladiče že v juniju, samci sledijo v juliju in avgustu, tem pa kmalu nato še mladi osebki.

Pojavljanje v Sloveniji: Pri nas ga vidimo na spomladanski selitvi med sredino marca in sredino maja (višek aprila) ter jesenski selitvi, ki se začne konec junija in se lahko zavleče do začetka novembra (višek avgusta). Z Obale je znanih nekaj zimskih podatkov o njegovem pojavljanju, v Sečoveljskih solinah posamezni osebki celo prezimijo. Pojavlja se posamič ali v manjših skupinah, največje zabeležene jate na Cerkniškem in Ormoškem jezeru pa so štejele nekaj deset osebkov.

Zelenonogi martinec (*Tringa nebularia*)

Največji martinec, z robustnim, dolgim in rahlo navzgor ukrivljenim kljunom, v gnezditveni sezoni naseljuje borealna območja severno od 55. vzporednika. Samci spomladi priletijo na gnezdišča pred samicami, zanje pa je značilna velika zvestoba gnezdiščem. Poleg za martinca običajnejših načinov se ta vrsta prehranjuje tudi med plavanjem z občasnim prevračanjem (podobno kot race). Opazovali so tudi kooperativni lov, lahko z drugimi vrstami, npr. črnim martincom. Zelenonogi martinec prezimuje v podsaharski Afriki, kjer je številan v različnih mokriščih na obalah in v notranjosti vse do južne Afrike, manj v Sredozemlju in še manj vzdolž evropske atlantske obale. Osebki, ki zimo preživijo v Veliki Britaniji, na Ir-

skem in v Franciji, verjetno v celoti pripadajo majhni populaciji, gnezdeči na Škotskem.

Pojavljanje v Sloveniji: Zelenonogega martinca lahko opazujemo na spomladanski selitvi med koncem marca in začetkom maja (višek aprila) ter na jesenski selitvi med koncem junija in začetkom oktobra. Še v 90. letih je bil pri nas zelo redek zimski gost, v zadnjih letih pa na Obali redno prezimuje 5–25 osebkov, večina v Škocjanskem zatoku. Ponavadi se pojavlja posamič ali v skupinah do 20 osebkov. Največje zabeležene jate na zadrževalniku Medvedce, bazenih TSO, Ptujskem in Cerkniškem jezeru ter Sečoveljskih solinah pa so štejele do 100 osebkov.

Jezerski martinec (*Tringa stagnatilis*)

Osrednji del gnezditvenega območja razširjenosti te vrste je na območju stepskih mokrišč od Romunije in Ukrajine proti vzhodu, torej precej južneje od večine vrst martincev. Čeprav je jezerski martinec v zadnjih letih razširil gnezditveno območje v nekatere dele severne in vzhodne Evrope (Belorusija, Poljska, Finska), ostaja evropska populacija izven Rusije nepovezana in zelo majhna, reda velikosti nekaj deset parov. Velja za najredkejšo redno pojavljajočo se vrsto martinca v srednji Evropi, vključno s Slovenijo. Njegova glavna selitvena pot namreč poteka čez jugovzhodno Evropo, bližnji vzhod in srednjo Azijo. Najpomembnejša prezimovališča so v vzhodni Afriki, zlasti na jezerih Velikega tektonskega jarka. V skupino mednarodno pomembnih selitvenih postojank jezerskega martinca pa spadajo tudi Ulcinjske soline v Črni gori. Na selitvi pogosto oblikujejo mešane jate z zelenonogim martincom, od katerih izstopajo s svojo gracilno postavo in z zelo tankim kljunom.

Pojavljanje v Sloveniji: V Sloveniji ga lahko redno opazujemo le na treh območjih: bazenih TSO oz. Ormoškem jezeru, zadrževalniku Medvedce in Sečoveljskih solinah. Drugod je večinoma le naključen gost. Spomladanska selitev poteka v aprilu, jesenska pa od julija do septembra. Večinoma so bili zabeleženi posamezni osebki.

5

6

7

8

9

10

11

12

10: Pikasti martinec
(*Tringa ochropus*)
foto: Joaquim Antunes

11: Sabljasti martinec
(*Xenus cinereus*)
foto: Alen Ploj

12: Mali rumenonogi martinec (*Tringa flavipes*)
foto: Richard Dumoulin

13

14

13: Gnezditveni življenjski prostor malega martinca na reki Dravi. Mali martinec je zelo pomembna indikatorska vrsta rečnega ekosistema, saj naseljuje le naravne in sonaravne dele rek z ohranjenimi prodišči, otočki in razgibanimi bregovi.

14: Gnezdeča populacija malih martincev je bila v Sloveniji ocenjena na 250–500 parov, gnezdenje pa je med drugim ugotovljeno na Muri, Dravi, večjem delu Save s pritoki, Soči, Idrijci s pritoki in Savinji.

foto: obe Luka Božič

Močvirski martinec (*Tringa glareola*)

Vrsta gnezdi v širokem pasu severne Evrazije, sklenjeno od vzhodne Evrope in Skandinavije pa vse do Kamčatke. Osebkki z vzhodnega dela območja razširjenosti se selijo v široki fronti proti podsaharski Afriki, kjer je močvirski martinec eden najpogostejših prezimujočih pobreznikov. Zaradi tega območij z večjimi koncentracijami selečih se ptic, z izjemo severne Evrope (bližina gnezdišč), na kontinentu praktično ni. Majhno število najdb v severni Afriki kaže na to, da večina osebkov preleti Sredozemlje in Saharo v enem neprekinjenem letu. Osebkki z med seboj zelo oddaljenih delov gnezditvenega območja razširjenosti lahko prezimujejo na istih območjih v južni Afriki. V zunajgnezditvenem obdobju se najraje zadržujejo na različnih kontinentalnih mokriščih, pogosto tudi občasni, kot so poplavljeni travniki, zaježitve in riževa polja. Izogibajo se obalnih življenjskih prostorov. Ugotovili so, da močvirski martinci na spomladanski selitvi prek srednje Evrope uporabljajo strategijo relativno kratkih letov s pogostimi, vendar kratkotrajnimi postanki (ang. hopping).

Pojavljanje v Sloveniji: Za naš del Evrope je presenetljiv podatek o potrjenem gnezdenju močvirskega martinca na visokem barju Lovrenških jezer na Pohorju leta 1997, ki pa ga kasneje niso več zabeležili. Na spomladanski selitvi se pojavlja med začetkom aprila in sredino maja (višek v drugi polovici aprila in začetku maja), na jesenski pa med koncem junija in koncem septembra. Za razliko od večine drugih vrst martincev se pojavlja tudi na manjših mokriščih, pogosto na poplavljenih kmetijskih površinah. Je družaben, manjše jate so nekaj običajnega, na pomembnejših območjih, kot so Cerkniško jezero, bazeni TSO pri Ormožu in zadrževalnik Medvedce, pa se lahko sočasno zadržuje več sto osebkov.

Pikasti martinec (*Tringa ochropus*)

Od drugih vrst se pikasti martinec razlikuje po tem, da v manjšem številu prezimuje tudi v notranjosti Evrope. Glavna prezimovališča so v podsaharski Afriki. Selitev se začne zgodaj in tako začnejo odrasli osebkki zapuščati

ti gnezdišča že na začetku junija. Spomladanska selitev v Evropi poteka marca in aprila ter je do začetka maja v celoti zaključena. Na nekaterih območjih je zanj značilna zvestoba prezimovališčem. Pojavlja se posamič ali v manjših skupinah in nikjer ne oblikuje večjih jat. Gnezdi v poplavnih gozdovih borealnega pasu, manjše izolirane populacije pa tudi na Češkem, v Nemčiji in celo Bolgariji. Za gnezdenje običajno uporablja stara gnezda drugih vrst ptic, zlasti drozgov in grivarja (*Columba palumbus*).

Pojavljanje v Sloveniji: Pojavlja se na spomladanski selitvi med začetkom marca in koncem aprila ter na jesenski selitvi med začetkom junija in koncem septembra. Je edina vrsta martinca, ki jo lahko pozimi redno opazujemo v notranjosti Slovenije, kjer prezimuje na prodiščih večjih rek (Mura, Drava, Sava). Pojavlja se posamič ali v manjših skupinah, tudi na manjših in občasni mokriščih. Med januarskim štetjem vodnih ptic (IWC) vsako leto preštejemo nekaj deset osebkov. Edino potrjeno gnezdenje v Sloveniji so zabeležili leta 1980 v opuščeni gramoznici pri Spuhlji v bližini Ptuja.

Sabljasti martinec (*Xenus cinereus*)

Evrazijska vrsta, ki v vzhodni Evropi doseže mejo razširjenosti gnezditvenega območja. V državah zahodno od tod je sabljasti martinec redek gost, vendar se število opazovanj povečuje, zlasti v času spomladanske selitve. Od sosednjih držav je bilo do konca leta 2011 v Avstriji znanih 25 opazovanj, na Madžarskem 66, zabeležen pa je bil tudi na Hrvaškem.

Pojavljanje v Sloveniji: Izjemen gost, doslej zabeležen le enkrat (Ormoško jezero, 15. 5. 2011).

Mali rumenonogi martinec (*Tringa flavipes*)

Ta ameriška vrsta martinca se redno pojavlja v zahodni Evropi, v srednji Evropi pa je izjemno redek gost.

Pojavljanje v Sloveniji: Izjemen gost, doslej zabeležen le enkrat (Rački ribniki, 23. 4. 1993). ●